

QƏDİM İNGİLİS POEZİYASININ DİL VƏ ÜSLUB XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Lalə Əliyeva

Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti, Bakı, Azərbaycan

e-mail: lalaaliyeva830@mail.ru

Xülasə. Bu araşdırma qədim ingilis poeziyasının dil və üslub xüsusiyyətlərinin araşdırılmasına həsr olunub. İnsanlıq tarixi qədər qədim hesab edilən dil və ədəbiyyat müasir dünyada da müxtəlif sahələrdə müşahidə olunur və bu barədə məqalədə məlumat verilir. Məqalədə ingilis ədəbiyyatının mərhələləri, bunlar on mərhələyə ayrılmışdır, daha sonra qədim ingilis ədəbiyyatı, bu dönmənin özünəməxsus nümunələri və əsasən, “Beovulf” dastanı təhlil olunur və onun əsasında qədim ingilis poeziyasındakı üslub xüsusiyyətləri müəyyənləşdirilir. Məqalə giriş, iki altbaşlıq və nəticədən ibarətdir. Araşdırma nəticəsində hasil olan qənaət ondan ibarətdir ki, qədim ingilis ədəbiyyatı şifahi xalq ədəbiyyatının bugünkü ədəbi zənginlik üzərindəki danılmaz rolunu öyrənmək baxımından maraqlı bir nümunə təşkil edir və yaxın gələcəkdə də onun daha dərinlən araşdırılması məqsəduyğundur.

Açar sözlər: ingilis poeziyası, qədim dövr, keltlər, Beovulf, ədəbiyyat, üslub

Giriş

Dil və ədəbiyyat insanlıq tarixi qədər qədim, bir o qədər də müasirdir. Onu hər yerdə müşahidə etmək mümkündür: kitablarda, videolarda, televiziyalarda, radiolarda, musiqilərdə, kompüterlərdə, qəzetlərdə, ümumilikdə, hekayə danışan və ya obrazın yaradıldığı bütün media vasitələrində. Ədəbiyyat söz və nitqə söykənən bir sənət növüdür. İstənilən mədəniyyətdə ilk ədəbiyyat nümunələri şifahi xalq ədəbiyyatı hesab olunur. Homerin klassik yunan dastanları, Mesopotamiyalıların Gilqameşin dastanları və v. s. bir çox şifahi xalq poeziyası nümunələri nəsil-dən-nəslə ötürülmüş və günümüzədək gəlib çıxmışdır.

İngilisdilli şifahi xalq ədəbiyyatının ilk təzahürləri üç mövzu ətrafında cəmlənmişdi: din, müharibə və gündəlik həyat. Bu üç sual bir çox əsərlərin əsas mövzusunu təşkil edirdi [1, s.40]. Luberinqə [4] görə, ingilis dilində ən erkən ədəbiyyat nümunələri insanları əylənmək üçün bir araya gətirən şifahi dastanların davamı kimi yazılmışdır. Bu hekayələrdə tez-tez cəsur cəngavərlərin, gözəl qadınların, qorxunc canavarların və sirli ruhların mifik obrazları yaradılırdı. Əsrlər boyu dildən keçən bu narrativlər ingilis ədəbiyyatının təməlinə dayanır.

Böyük Britaniya adalarının yerli xalqları dedikdə ağılımıza anqlo-saksonlar (german tayfaları) gəlir, lakin əslində onlar tamamilə fərqli bir xalq olan keltlərdən təşkil olunmuşdu. Yazılı nümunələrlə təsdiq olunmasa da, kelt dili İrlandiya, Uels, Kornuoll, Şotlandiya və Fransanın Britanniya bölgəsi və Böyük Britaniyanın bəzi hissələrində bu gün də danışılan ingilisdilli ləhcəyə bənzəyir. Bu dil sakson dilindən fərqli idi [5, s. 20]. Fletçerə [2] görə, indiki ingilis xalqı tədricən Böyük Britaniya adasını işğal edən və ya fəth edən bir neçə fərqli xalqdan törəmişdi. Bu xalqların ən qədimləri sonradan iki qola bölünən kelt ailəsinə aiddir: qoidellər və ya qaellər. Onlar adanın indi Şotlandiya kimi tanınan şimal hissəsində məskunlaşmış Şotlandiya dağlılarının əcdadlarıdır. Sonrakı dövrdə ingilis ədəbiyyatına öz təsirlərini göstərən bu xalqların hazırkı nəsilləri İngiltərə və Uelsdə yaşayırdılar. Onların bir

çoxu “barbar xalqları”nda olduğu kimi bir çox qəbilələrə bölünür və tez-tez bir-biri ilə döyüşürdü. İngiltərə daha sonra anqlo-saksonlar tərəfindən fəth edildi və vahid ədəbiyyatın formalaşması prosesi başladı.

Qədim ingilis poeziyasının xarakteristik xüsusiyyətlərinin araşdırıldığı bu məqalədə, əsasən, türk araşdırmaçısı və ingilis ədəbiyyatının ən görkəmli tədqiqatçılarından biri hesab olunan Mina xanım Urqanın təhlillərindən istifadə olunur. Bundan əlavə, qədim ingilis ədəbiyyatı ilə bağlı müvafiq araşdırmalar aparmış Karter, Fletçer, Luberinq və s. kimi müəlliflərin mülahizələri də təhlil olunur.

İngilis poeziyasının əsas tarixi inkişaf mərhələləri

İngilis ədəbiyyatı ilə bağlı geniş araşdırmalar aparan və bir çox kitablar yazan görkəmli türk araşdırmaçısı M.Urqa [5] ingilis ədəbiyyatı tarixini on dövrə bölüb. Dövlətlərin başlanğıcı və sonu müəyyən edilərkən, həmin dövrdə yaranan hərəkatlar, sənətkarlar, mövcud olan dövlət formaları, idarəçilik, siyasi ab-hava və s. kimi faktorlar nəzərə alınmışdır.

1. Qədim ingilis ədəbiyyatı dövrü: Şifahi ədəbiyyatdan yazılı ədəbiyyata keçidlə təxminən VIII əsrdə başlayır və ingilis tarixində dönüş nöqtəsi olan Norman istilasası (1066) dönməsinə qədər davam edir. Bu dövr poeziyanın ilk dəfə yarandığı dönmədir.

2. Orta ingilis ədəbiyyatı: Bütün orta əsrləri əhatə edir və XV əsrə qədər davam edir.

3. Renessans və ya Yelizaveta dövrü: 1558-1603-cü illərdə hökmranlıq edən Kraliça Yelizavetanın şərəfinə bu cür adlandırılan bu dönmənin son qırx ili Yakobin dövrü adlanır, çünki Elizabetin ölümündən sonra Şotlandiya kralı Ceykab taxta çıxmışdı və onun adının latın versiyası Yakobdur.

4. Millətlər birliyi dövrü (Commonwealth): 1642-1660-cı illəri əhatə edir.

5. Restavrasiya dövrü: Respublikaçılar tərəfindən edam edilən I Karlın oğlu II Karlın taxta çıxması, yəni monarxiyanın bərpası ilə başlayır və XVIII əsrin əvvəllərinə qədər davam edir.

6. Neoklassik dövr: XVIII əsrin əvvəlindən təxminən 1770-ci ilə qədər davam edir. Kraliça Anna 1702-1714-cü illərdə hökm sürdüyü üçün bu dövrün başlanğıcı Kraliça Anna dövrü də adlanır. Roma imperatoru Avqustun dövründə latın ədəbiyyatının ən məşhur adamları yaşamışdı, onlardan nümunə götürən ingilis şair və yazıçıları özlərini Romanın klassik yazıçılarına bənzətmiş və “Augustus” sözünü mənimsəmişdilər, buna görə də bu dövrə Avqustus dövrü də deyilir.

7. Pre-romantik dövr: XVIII əsrin son otuz ilini əhatə edən və romantizmə keçidi hazırlayan preromantik dövr özünəməxsus cizgiləri ilə seçilirdi.

8. Romantizm dövrü: 1798-ci ildə Uordsvort və Kolericin “Lirik balladalar”ın nəşri ilə başlayır və demək olar ki, XIX əsrin ortalarına qədər davam edir.

9. Viktoriya dönməsi: adını yenidən kraliçanın adından alan bu dövr ingilis ədəbiyyatının ən özünəməxsus dönməsi hesab olunur. Kraliça Viktoriya 1837-ci ildə taxta çıxdığı və 1901-ci ildə vəfat etdiyi üçün bu dövr XX əsrin əvvəllərinə qədər davam edir.

10. XX əsr və sonrakı dönəmin ədəbiyyatı.

Qədim ingilis poeziyası: özünəməxsusluqlar və üslub xüsusiyyətləri

Tədqiqatçılar qədim ingilis dövrü ədəbiyyatının əksər yazıçı və şairləri haqqında cüzi məlumatlara malikdirlər. Onların bu dövrə bağlı əldə etdikləri məlumatların əksəriyyəti o dövrdən günümüzdə qədər gəlib çatmış fraqmentar əlyazmalara əsaslanır [4, s. 33].

İngilis ədəbiyyatının ən erkən nümunələri bu gün danışılan ingilis dilinin mənbəyi olan anglo-sakson dilində yazılmışdır. Bu zaman qədim ingilis dilinin yalnız sözləri və qrammatik qaydaları deyil, hətta onun bəzi hərfləri də latın əlifbasının hərflərindən fərqlənən german əlifbasına bənzəyirdi [5, s.47].

Digər tərəfdən, qədim ingilis dili 5-ci əsrdən bəri davamlı olaraq keltlərə hücum edən və tezliklə İngiltərəni işğal edəcək anqlon, sakson və yut adlı german tayfalarının dillərinin qarışması nəticəsində formalaşmışdı. Bir çox qədim ingiliscə nümunələr İngiltərədən çox, almanların ədəbi nümunələri təsiri bağışlayır, çünki keltləri şimaldan və qərbdən Kornuola, Uels, İrlandiya və Şotlandiyaya qovmuş bu german tayfaları özləri ilə yaratdıqları şifahi xalq ədəbiyyatını da gətirmişdilər. Ona görə də bu şeirlərdə təsvir olunan hadisələr Britaniyada yox, məhz Avropada cərəyan edir [5, s.49].

Qədim ingilis poeziyasının əksər nümunələri X əsrin sonu və XI əsrin əvvəllərinə aid dörd əlyazmadan ibarətdir. Bu əlyazmalar aşağıdakılardır:

1. Beovulf əlyazması (Britaniya kitabxanası): Beovulf, Cudit və digər üç nəsr nümunələrini ehtiva edir;
2. Ekseter kitabı (Exeter Cathedral): Sözlər, tapmacalar, didaktik poeziya və dini hekayələr toplusudur;
3. Yunius əlyazması (Bodlean kitabxanası, Oksford): Kaedmon əlyazması kimi də tanınır, məzmunu artıq Kaedmona aid edilməsə də, Bibliya fraqmentlərini ehtiva edir;
4. Verçelli kitabı (İtaliyanın Verçelli şəhərindəki kitabxanasında tapılıb). Burada müqəddəslərin həyatı və nikahları, qısa dini ayələr və s. ehtiva olunur.

Bu kitablara anqlon-sakson xronikasından tarixi şeirlər, həmçinin mifik, didaktik, elegik və qəhrəmanlıq şeirləri daxildir. Bu əlyazmalar kağıza köçürülməzdən əvvəl daş və ya metal ilə işlənmişdir [4, s.22].

Qədim ingiliscə şeirləri hansı şairlərin hansı tarixlərdə yazdığı məlum deyil. “Gleeman” və ya “Scop” adlanan ozanlar tərəfindən oxunan bu bardlar özlərinin və ya başqalarının şeirlərini musiqi alətinin müşayiəti ilə oxuyurmuş kimi ifa edilmiş. Müasir ingilis dilində “sevinc” və ya “əyləncəli” mənasını verən “glee” sözü “musiqi” mənasını verdiyi üçün “gleeman” terminini “music man” və ya “music maker” (ozan) kimi də tərcümə oluna bilər. Qədim ingilis dilində “scop” sözü isə şeir və ya “bard” mənasında istifadə olunurdu [5, s. 52].

Qədim ingilis poeziyasında qafiyə demək olar ki, istifadə olunmur. Bununla birlikdə, alliterasiya və assonans tez-tez istifadə olunur. Alliterasiya, məsələn, “swift swallow flying to the south”da olduğu kimi “s” hərfinin simlə təkrarlanmasını ehtiva edir.

Assonans saitlərin bir-biri ilə birləşmədiyi yarımqafiyə mənasına gəlir. Qədim ingilislər şeirlərini təkcə assonanslarla deyil, həm də iki fərqli sözün birləşməsindən yaranan oxşarlıqlarla “bəzəyirdilər”. Məsələn, “sword” əvəzinə “battle-lightning”, “darkness” əvəzinə “dark-helmet”, “body” yerinə “bone house”, “qan” əvəzinə “war-sweat”, “grave” əvəzinə “death-house”, “eyes” əvəzinə “head-jewels”, “sea” əvəzinə “whale-path” kimi ifadələrdən istifadə edirdilər və bu da onların metaforik-bədii təxəyyüllərinin inkişaf etdiyini göstərir [5, s. 39].

Qədim ingilis poeziyasında şeirlərin ruhu qaranlıq və “qəddar”dır. Bu dönmənin şeirlərində dəniz döyüşləri ön plana çıxır [2, s. 14]. Urqan [5, s. 56] qeyd edir ki, bu durum başadüşüləndir, çünki germanlar dənizə yaxın idilər və bu şeirlər onların səyahət zamanı qarşılaşdıqları çətinliklərlə bağlı idi. Germanlar əsrlər boyu öz vətənlərindən Reyn çayı ilə Yutlandiya yarımadası arasında və Şimal dənizi sahillərindən Böyük Britaniya adalarına qədər təhlükəli dənizləri keçiblər. Onların bu səfərlər zamanı hiss etdikləri narahatlıq və qorxu məhz qədim ingilis poeziyasında əks olunur. Germanların şeirləri yaşıl, al-əlvan çiçəkli çəmənliklərdən, gurultulu axan çaylardan, quşların cingiltisindən və günəşli mavi səmalardan bəhs etmir; bu şeirlərdə qaranlıq meşələr, sıldırım qayalar və dalğalı dənizlərdə uçan qağayılar təsvir olunur [5, s. 60].

Qədim ingilis ədəbiyyatının xristianlıqdan əvvəlki ən məşhur əsəri və ingilis ədəbiyyatında ilk epik poema “Beovulf” hesab olunur. Üç mindən çox sətirdən ibarət olduğu üçün kifayət qədər uzun olan bu dastan 10-cu əsrin sonlarında yazılmışdır. İngilis ədəbiyyatının araşdırmaçıları belə bir şeirin varlığından yalnız 19-cu əsrdə xəbər tutdular. Bu şeirin nə vaxt və harada yazıldığı dəqiq bilinmir. “Beovulf” qədim ingilis ədəbiyyatının ən böyük abidəsidir. Şahzadə Beovulf və heyvan Qrendelin hekayəsi bu gün də oxucuların maraqla oxuduğu dastanlar arasındadır [2, 4].

“Beovulf”da qəhrəmanımız canavarlarla mübarizə aparır və döyüşlərin birində ağır yaralanaraq həlak olur, bu barədə ətraflı təsvirlər gec-tez hər şeyin sona çatacağı mesajını oxucuya ötürür. “Beovulf”da göstərilir ki, heç nə əbədi deyil, gənclik və sevinc ölüm və kədərlə əvəzlənir və s.

Bu dövrün tək-tük müəlliflərindən biri olan Kinvulf bir sıra nəcib dini şeirlərin (anqlo-sakson dilində), xüsusən də Məsih, xristian həvariləri və qəhrəmanları haqqında hekayələrin müəllifidir [2, s. 25]. Bundan əlavə, dönməyə bağlı “The Wanderer”, “The Seafarer”, “The Battle of Maldon” və s. kimi şeirlər məlumdur. Lakin qədim ingilisdilli poeziyanın şahəsəri, sözsüz ki, “Beovulf” dastanıdır. Ona görə də bu dastanın detalları haqqında təhlil aparmaq daha məqsədəuyğundur.

“Beovulf” miqyas, üslub və mövzu baxımından german qəhrəmanlıq eposunun ənənəsini davam etdirir. Beovulfun canavarın əlini kəsməsi və bataqlığın dibinə batması kimi

hadisələr xalq yaradıcılığından tanış motivlərdir. Şeirdə vurğulanan mənəvi dəyərlər germanların qəbilə və qəbilə başçısına sədaqəti və intiqam hissəsidir. Poeziya xristianlığın da güclü təsiri altında olduğundan, o, köhnə İslandiya ədəbiyyatının “Edda” şeirlərində və ya İslandiya dastanlarında rast gəlinən qəddar fatalizmdən uzaqdır. Beovulf german qəhrəmanlarından və ya “İliada”nın qəhrəmanlarından daha fədakardır. Bundan əlavə, onun hər üç döyüşü bütün cəmiyyəti və sivilizasiyanı təhdid edən canavarlara qarşı getdiyindən insanlar arasında ayrılığı yox, birliyi təşviq edir [3, s. 11].

Bir çox tənqidçilər şeiri Beovulfun şərə və qaranlığa qarşı yaxşılığı və işığı təmsil edən bir xristian alleqoriyası kimi qiymətləndirsə də, qəhrəmanın fədakarlığı və faciəli ölümünün onun ləyaqətli sonu olması ilə bağlı həmfikirdirlər. Bütün bunlar “Beovulf”ün nikbin şeir olduğu anlamına gəlmir, burada gərgin və kədərli üslub daha çox ön plana çıxır.

Nəticə

Qədim ingilis ədəbiyyatının xüsusiyyətləri onun mövzu seçimlərində daha çox ön plana çıxır. Demək olar ki, bütün hallarda qədim ingilis poeziyası epik hekayələrdən, döyüşlərdən və müharibələrdən ibarətdir. “Beovulf” bunun ən məşhur örnəyidir. Çox sadə dillə ifadə etsək, dastanda əsas qəhrəman dəhşətli məxluqu sonda məğlub edir. Məhz bu hipermaskulinlik əsasən dövrün ədəbiyyatına xas olan xüsusiyyətdir. Bu mövzular, çox güman ki, qala divarları daxilində qalan və ömürləri boyu döyüş görməyən insanları “əyləndirmək” üçün yazılmışdı. İstənilən halda, mövzular aktualdır; şərə, qaranlığa və hətta bəzən Tanrıya qarşı savaşa son dövrlərə qədər də ədəbiyyatın əsas mövzularını təşkil edirdi. Bir maraqlı fakt isə o idi ki, bu şeirlərin hamısı anonimdir və müəllifləri məlum deyil.

Digər tərəfdən, linqvistik olaraq qədim ingilis poeziyası bugünkü şeirdən daha çox alliterasiyaya söykənir, forması, əsasən, qafiyələr əsasında müəyyən olunur. Qədim ingilis ədəbiyyatında qafiyəni birləşdirən misralardan çox, onun ritmini yaratmaq üçün müxtəlif sözlərə və hecalara vurğunun düşməsi yaygın idi. İki sözü birləşdirərək metafora yaratmaq da xüsusilə məşhur idi və zəngin poetik əhval-ruhiyyə yaradırdı. Bu baxımdan, qədim ingilis ədəbiyyatı şifahi xalq ədəbiyyatının bugünkü ədəbi zənginlik üzərindəki danılmaz rolunu öyrənmək baxımından maraqlı bir nümunə təşkil edir və yaxın gələcəkdə də onun daha dərinlən araşdırılması məqsədəuyğundur.

Ədəbiyyat

1. Fletcher, R. H. (2002). *A history of English literature*. Kessinger Publishing.
2. Hattaway, M. (2005). *Renaissance and reformations: an Introduction to early and modern English literature*. Oxford: Blackwell Publishing.
3. Karter, R., McRay, J. (1997). *The Rutledge history of literature in English*. London.
4. Luebering, J.E. (2011). *English literature from the old English period through the Renaissance*. New York: Britannica Educational Publishing.

5. Urqan, M. (2013). *İngiliz edebiyatı tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları..

LANGUAGE AND STYLISTIC FEATURES OF ANCIENT ENGLISH POETRY

Lala Aliyeva

Azerbaijan University of Tourism and Management, Baku, Azerbaijan

This article is devoted to the study of the linguistic and stylistic features of ancient English poetry. Language and literature, which are considered to be as old as human history, are also observed in various fields in the modern world, and this is described in the article. The article analyzes the stages of English literature, which are divided into ten stages, also about ancient English literature, specific examples of this period and, in particular, the epos "Beowulf" and on its basis identifies the stylistic features of ancient English poetry. The article consists of an introduction, two subheadings and a conclusion. The study concludes that ancient English literature is an interesting example of the undeniable role of oral folk literature in today's literary richness, and it is worthwhile to study it in more depth in the near future.

Key words: English poetry, ancient period, Kelts, Beowulf, literature, style

ЯЗЫК И СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ДРЕВНЕАНГЛИЙСКОЙ ПОЭЗИИ

Лала Алиева

Азербайджанский университет туризма и менеджмента, Баку, Азербайджан

Данное исследование посвящено изучению языковых и стилистических особенностей древнеанглийской поэзии. Язык и литература, которые считаются такими же древними, как и история человечества, рассматриваются в различных областях современного мира, о чем сообщается в статье. В статье анализируются этапы развития английской литературы, которые разделены на десять этапов, также есть информация о древнеанглийской литературе, конкретных примеров этого периода и, в частности, эпоса «Беовульф» и на его основе выявляются стилистические особенности древнеанглийской поэзии. Статья состоит из введения, двух подзаголовков и заключения. В исследовании делается вывод о том, что древнеанглийская литература является интересным примером неоспоримой роли устной народной литературы в современном литературном богатстве, и в ближайшем будущем стоит изучить ее более глубоко.

Ключевые слова: английская поэзия, древний период, Кельты, Беовульф, литература, стиль

Daxil oldu: 01.03.2022;

Çapa qəbul edildi: 30.05.2022;

Çap edildi: 20.06.2022